

ZILZI VZIRD VER LƏR JAMIZ

"Göyərçin" in kitabxanası
GÖYƏRÇİN
"Göyərçin" in kitabxanası

MÜƏLLİF:
RAFİQ YUSİFOĞLU

RƏSSAMLAR:

ƏNVƏR
OQTAY
LEYLA
AFƏR
KÜBRA
RAMİL
AYTƏN
MƏTANƏT
ALTAY

Əziz balalar, "Göyərçin" in kitabxanası seriyasından çap etdimiz bu kitabda ulu yurd yerlərimiz haqqında söhbət açılır. Bu kitabı oxusanız, xalqımızın tarixi haqqında çox şey öyrənəcəksiniz.

Bakı - 2009

ULU YURD YER LƏRİMİZ

QOBUSTAN

Qobustan xalqımızın ən qədim yaşayış məskənlərindən biridir. Buraya ekskursiyaya gələn hər bir insan heyretlənməyə bilmir. Elə bil ki, Qobustan qayaları ulu tariximizə açılan sehirli bir qapıdır. Bu qapıdan içəri girən hər bir adam nağıllar aləminə düşür. Ulu insan məskənlərini, mağaraları, zağaları gəzdikcə, qayaüstü rəsmlərə baxdıqca heyretini gizlədə bilmirsən. Özünü qədim insanların arasında hiss edirsən. Bu şəkillər, cizgilər babalarımızın daş üzərinə həkk edib bizə göndərdikləri sehirli məktubları xatırladır.

Qavaldaş dindikcə elə bil qayaüstü rəsmlər də canlanır, hərəkətə gəlir. Qavaldaşın sehirkar səsinə tarixin mürgüdən oyanmaq qüdrəti var. Qavaldaş ulu əcdadlarımızın ən qədim çalğı alətlərindən biri kimi maraqlı doğurur.

Qobustandakı arxeoloji abidələr on min illik tarixi dövrü əhatə edir. Qazıntılar zamanı bu ərazidən tapılmış ibtidai əmək alətləri, silahlar, çapacaqlar, isgənlər, zərb alətləri, bıçaq əvəzinə işlədilmiş lövhəvari qəlpələr, daşdan və müxtəlif heyvan dişlərindən düzəldilmiş muncuqlar, boyunbağlar, gil qab qırıqları və s. nadir tarixi eksponatlarıdır. Qobustan açıq səma altında yerləşən əzəmətli bir tarix muzeyidir.

Qobustan 1960-cı ildən tədqiq edilir. Qayaüstü rəsmləri ilk dəfə tapıb tədqiq edən qocaman arxeoloq İ.T.Cəfərzadənin əməyini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Onun ardıcılıqları olan C.N.Rüstəmov, F.M.Muradova və başqaları Qobustanda yorulmaq bilmədən tədqiqat işləri aparmışlar.

Arxeoloji qazıntılar zamanı

«Ana zağa», «Kəniyə», «Ovçular zağası», «Firuzə», «Daşaltı», «Ceyranlar», «Böyükdaş», «Dairə», «Çapmalı» və s. bu kimi ilkin yaşayış düşərgələri üzə çıxarılmışdır.

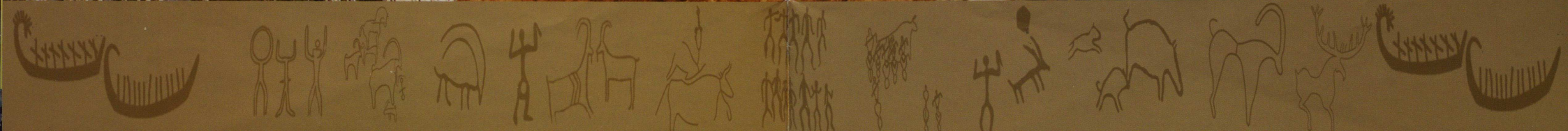
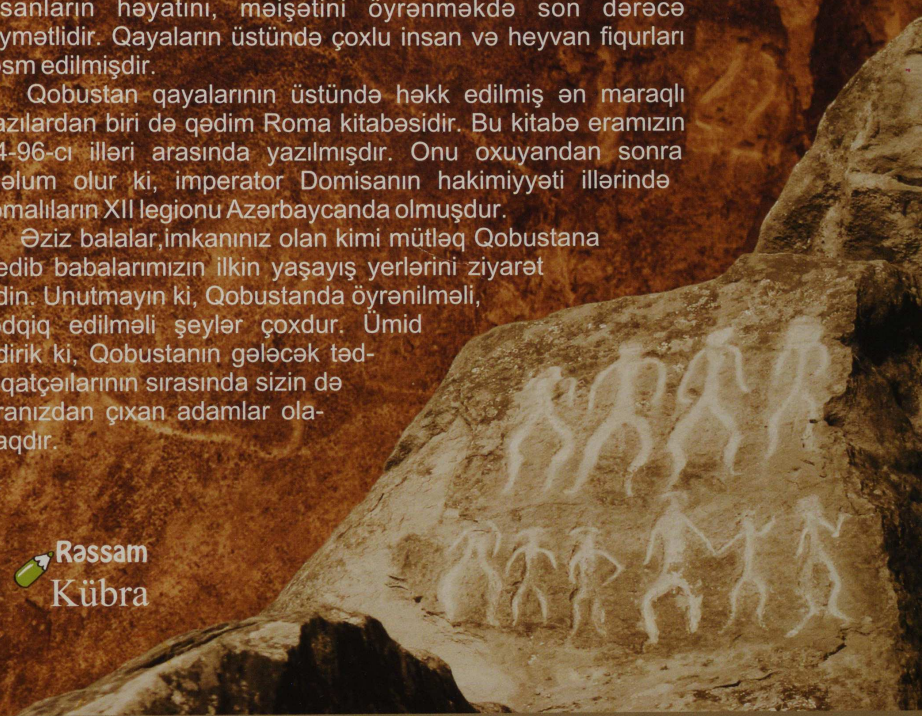
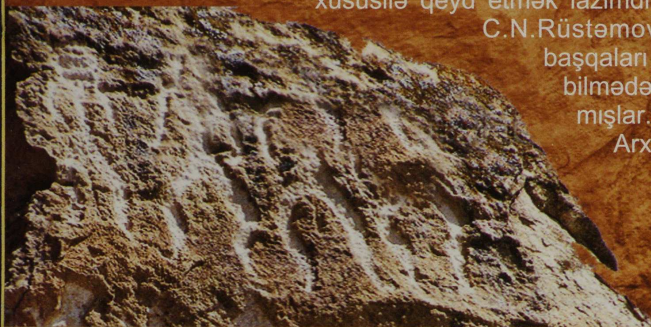
Qobustandakı qayaüstü rəsmlər daha çox maraqlı doğurur. İlk nəzərdə bu şəkillər adi təsir bağışlasa da, əslində bunlar yazı olmayan vaxtda babalarımızın öz fikirlərini ifadə etmək vasitəsinə çevrilmişdir.

Qayaların üstündəki ov səhnələri, qurbankəsmə, biçin, birlikdə rəqs, dəniz səyahəti və ya bu kimi digər rəsmlər ilkin insanların həyatını, məişətini öyrənməkdə son dərəcə qiymətli. Qayaların üstündə çoxlu insan və heyvan fiqurları rəsm edilmişdir.

Qobustan qayalarının üstündə həkk edilmiş ən maraqlı yazılardan biri də qədim Roma kitabəsidir. Bu kitabə eramızın 84-96-cı illəri arasında yazılmışdır. Onu oxuyandan sonra məlum olur ki, imperator Domisanın hakimiyyəti illərində romalıların XII legionu Azərbaycanda olmuşdur.

Əziz balalar, imkanınız olan kimi mütləq Qobustana gedib babalarımızın ilkin yaşayış yerlərini ziyarət edin. Unutmayın ki, Qobustanda öyrənilməli, tədqiq edilməli şeylər çoxdur. Ümid edirik ki, Qobustanın gələcək tədqiqatçıların arasında sizin də aranızdan çıxan adamlar olacaqdır.

 **Rəssam
Kübra**

AZIX MAĞARASI

Doğma Azərbaycanımızı həmişə yaşar ağaca bənzətsək, onun köklərinin milyon illərə gedib çıxdığını görürük. Bu gün tarixə məlum olan nə qədər ulu yurd yerlərimiz aşkar edilməkdədir. Ulu Əcdadlarımızın əsas sığınacaq yeri çox-çox qədim keçmişdə təbii mağaralar olmuşdur. Belə mağaralara bir sıra rayonlarımızda bu gün də təsadüf edilir. Bunlardan biri Azix adlı mağaradır.

Bu nəhəng mağara Füzuli şəhərindən 14 kilometr aralı sahədə yerləşir. Quruçayın sol sahilində dəniz səviyyəsindən doqquz yüz metr yüksəkdə olan Azix mağarasında birbirinə dar keçidlərlə birləşən altı salon vardır. Mağaraya giriş iki tərəfdəndir. Aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı bu yerlərdə yaşamış ibtidai insanın daşlaşmış alt çənəsi tapılmışdır. Onun təxminən dörd yüz min yaşı var. Azix adamı öz qədimliyinə görə dünyada üçüncü yeri tutur. Bu, Azərbaycanın qədim insanların formalaşdığı əraziyə daxil olduğunu sübut edir.

Son illərdə aparılan qazıntılar zamanı yeraltı təbəqələrdən birində dörd ocaq yeri üzə çıxarılmışdır. Belə ocaq yeri Qazax rayonundakı Aveydağ

mağarasında da tapılmışdır. Ocaqlar olan sahədə qaya parçalarından düzəldilmiş yaşayış tikintilərinin özülü aşkar edilmişdir.

Azix mağarasından daş dövrünün əmək alətləri də tapılmışdır.

Tarix kitablarında göstərilir ki, Azix mağarası insan düşərgələrindən ən qədimidir. Bu Antropogen dövrünə aid yeganə çoxtəbəqəli abidədir. Bu mağaranın tapılması sübut edir ki, Azərbaycan ərazisində təxminən milyon il bundan qabaq qədim insanlar yaşamışlar. Onların öz məskənləri, ibtidai emalatxanaları olmuşdur.

Hələ tarix Azərbaycan torpaqlarının çox qədimliyini sübuta yetirən neçə-neçə ulu yurd yerlərimizin sirlərini açacaqdır.

GƏMİQAYA

Azərbaycanda xalqımızın qədim tarixi keçmişindən, mədəniyyətindən xəbər verən ulu yurd yerlərimiz, tarixi abidələrimiz çoxdur. Belə abidələrdən biri də Naxçıvan ərazisində yerləşir.

1968-ci ildə elmi axtarışlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Ordubad şəhərinin şimalındakı Gəmiqaya dağında xalqımızın qədim mədəniyyətindən xəbər verən zəngin qayaüstü təsvirlər vardır. Elmi araşdırmalarla təsdiq olunmuşdur ki, bu abidələr eramızdan əvvəlki III-I minilliklərə aiddir.

Qayaların üstündə ulu babalarımızın həkk elədikləri insan, keçi, maral, öküz, quş rəsmləri adama heyrətləndirir. Rəqs, ov səhnələrinin təsviri də maraqlı doğurur. Müxtəlif işarələrdən istifadə göstərir ki, bu qayaüstü təsvirlər təkcə rəssamlıqdan xəbər vermir. Elə bil ki, ulu babalar qayaların üstündə gələcək nəsillərə məktub yazıblar. Arazın sol sahilində yerləşən bu ərazi yaylağa köçən qədim tayfalarla məxsus olmuşdur.

Təəssüf ki, Gəmiqaya hələ lazımı səviyyədə tədqiq edilməmişdir. Əziz balalar, babalarımızın başladığı araşdırmaları davam etdirmək sizin öhdənizə düşür.

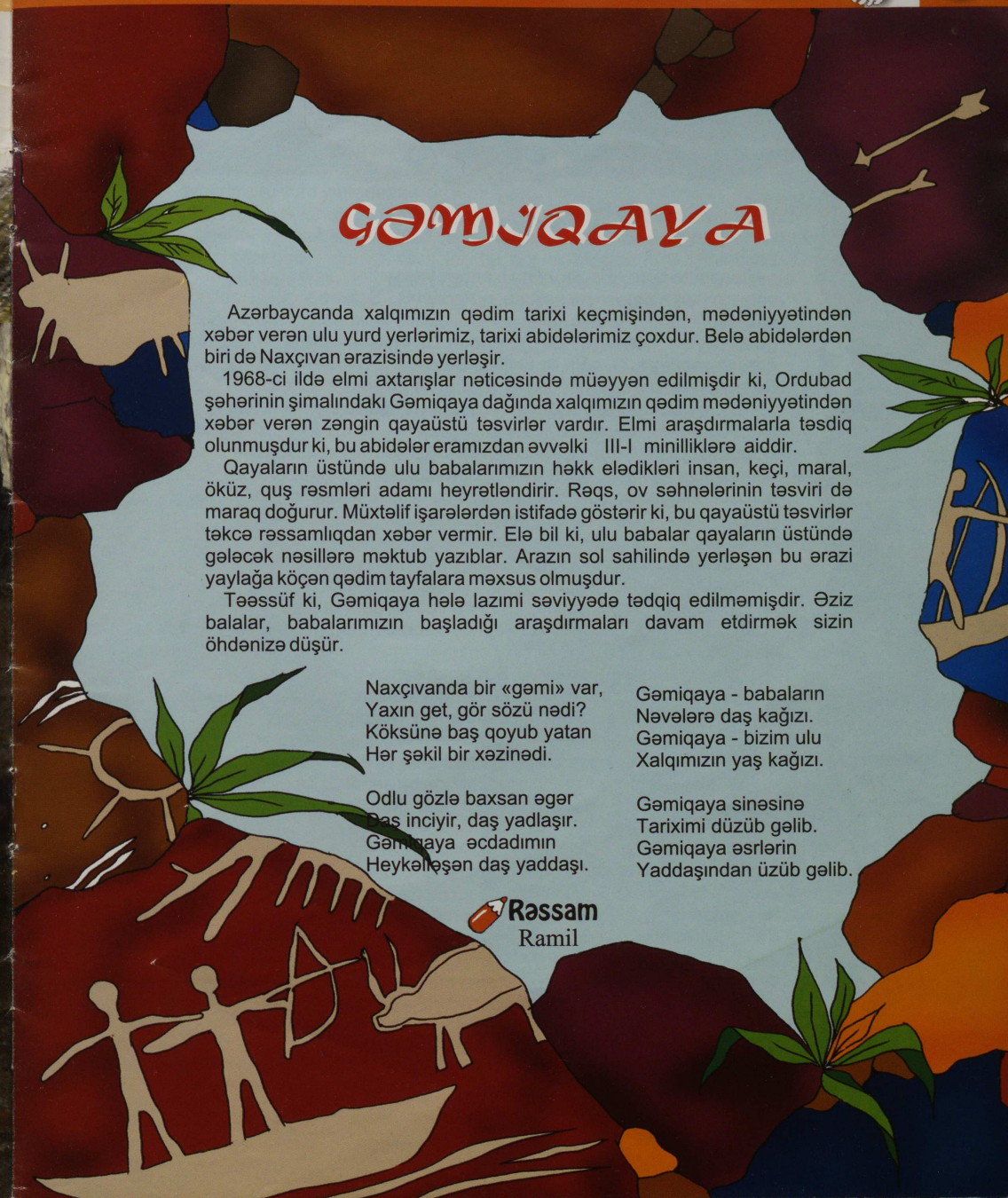
Naxçıvanda bir «gəmi» var,
Yaxın get, gör sözü nədi?
Köksünə baş qoyub yatan
Hər şəkil bir xəzinədi.

Odlu gözlə baxsan əgər
Baş inciyir, daş yadlaşır.
Gəmiqaya əcdadımın
Heykələşən daş yaddaşı.

Gəmiqaya - babaların
Nəvələrə daş kağızı.
Gəmiqaya - bizim ulu
Xalqımızın yaş kağızı.

Gəmiqaya sinəsinə
Tariximi düzüb gəlib.
Gəmiqaya əsrlərin
Yaddaşından üzüb gəlib.

 Rəssam
Ramil

BEYLƏQAN

Rəvayətə görə, Beyləqanda bir qoca yaşayırmış. O, öz qızıl pullarını şəhərin kənarındakı meşəlikdə gizlədibmiş. Şəhərdə güclü zəlzələ olur. Qorxudan gözləri tutulan qoca ailəsi ilə birlikdə qaçıb başqa yere gedir. Aylar, illər keçir. Bir gün qoca öz vətəninə, meşədə gizlədiyi qızılları xatırlayır. O, oğlu ilə birlikdə Beyləqana getmək qərarına gəlir. Soraqlaş-soraqlaş istedikləri yere gəlib çıxırlar. Yol getdikcə qoca atın üstündə başını əyir. Oğlu bunu görüb soruşur ki, nə üçün belə edir? Qoca deyir ki, başımı əyirəm ki, ağacların qol-budağı üz-gözümü cızmasın. Oğlu daha da təəccüblənir. Burada heç bir ağac, kol-kos olmadığını söyləyir. Bunu eşidən qoca da təəccüblənir. O, oğlundan soruşur ki, yaxşı, şəhərin mərkəzində göylərə baş çəkən qayanı görürsənmi? Oğlu ças-baş qalır. Atasının göstərdiyi yerdə qala yox, xərəbəlik olduğunu görür.

Əziz balalar, həmin xərəbəlik -ulu Beyləqan şəhərinin qalıqları, indi Örenqala adlandırdığımız ərazidir. O, indiki Beyləqan rayonunun Kəbirli kəndinin yaxınlığındadır. 1933-cü ildə ilk dəfə arxeoloji qazıntılar aparan alimlərimiz yerlə yeksan olmuş bu qədim şəhərin qalıqlarını üzə çıxarmışlar.

Tarixi kitablarda göstərilir ki, Beyləqan şəhəri V əsrin sonu - VI əsrin əvvəllərində salınmışdır. Qazıntı zamanı tapılan qala divarları, qala darvazası, yaşayış binaları, sənətkarlıq emalatxanaları, müxtəlif əşyalar şəhərin qədim mədəniyyəti haqqında çox şey deyir.

Aydın olur ki, Beyləqan böyük sənətkarlıq və ticarət mərkəzi olmuşdur. XII əsrin sonu - XIII əsrin əvvəllərində bu şəhər daha da böyümüş, inkişaf etmişdir. Beyləqan məşhur şair Mücirəddin Beyləqaninin vətənidir.

Son vaxtlara qədər Beyləqan sözünü çox az-az eşidərdik. Çünki bu qədim torpaqda salınan yeni şəhərə çox qondarma, ögey bir ad verilmişdi. Şükür ki, xalqın tələbi ilə bu ad dəyişildi. Qədim Beyləqanın dost-doğmaca nəvəsinə öz babasının adı verildi. Adın mübarək Beyləqan şəhəri, gözlünüz aydın olsun, Beyləqan övladları! İndi sizin qarşınızda böyük-böyük işlər durur. Şəhərdə yeni-yeni abidələr, binalar ucaltmaq, qədim Beyləqanın şöhrətini qaytarmaq vaxtı gəlib çatmışdır. Yeni Beyləqan babasının adına layiq övlad olmalıdır. Elə bir övlad ki, dost onu görəndə sevin, gözü tutulmuş babaların qəbri nurla dolsun, düşmənin gözü isə kəbəlsin.

Rəssam
Mətanət

NAXÇIVAN

Naxçıvan Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindəndir. Onun salınma tarixi elm aləminə dəqiq məlum deyildir. Lakin arxeoloji qazıntılar zamanı bu ərazidən eramızdan əvvəl I-II minilliklərə aid maddi mədəniyyət nümunələri tapılıb üzə çıxarılmışdır. Bütün bunlar göstərir ki, Naxçıvan Azərbaycanın ulu yurd yerlərindən biri olmuşdur.

İlk dəfə Naxçıvanın adı II əsrdə yaşamış yunan alimi Ptolomeyin «Coğrafi təlimname» əsərində çəkilmişdir. Əfsanələrdə Naxçıvanın adı Nuh peyğəmbərin adı ilə əlaqələndirilir. Yunan alimi isə bu adı Naksuana kimi işlətməmişdir. Orta əsr ərəb mənbələrində isə Naxçıvan Nəşəvə şəklində qeyd olunmuşdur. Məhəmməd Naxçıvani, Həmdullah Qəzvin, Katib Çələbi, Övliya Çələbi və başqa bu kimi görkəmli şəxsiyyətlər Naxçıvanı «Nəqşi-cahan», yeni dünyanın bəzəyi adlandırmışlar.

Hələ qədim zamanlardan Atropatenanın tərkibində olan Naxçıvan ticarət və mədəniyyət mərkəzi kimi tanınmışdır. Bu da təsadüfi deyildir. Çünki Naxçıvan ticarət yolları ayrıcında yerləşirdi.

Dəfələrlə əldən-ələ keçən, başı bəlalər çəkən Naxçıvan indi azad, müstəqil Azərbaycanımızın ən gözəl şəhərlərindən, mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Naxçıvan Azərbaycan tarixinə görkəmli sənətkarlar, alimlər, dövlət xadimləri bəxş etmişdir.

Naxçıvanda Möminə xatın türbəsi, Yusif ibn Küseyir türbəsi, Eldənizlər sarayı, Cümə məscidi və s. bu kimi qiymətli tarixi abidələr vardır. Bu tarixi abidələrlə bir sırada yeni abidələr yaradılmaqdadır.

ŞAMAXI

İlk dəfə yunan alimi Ptolomeyin «Coğrafi təlimnamə» (II əsr) əsərində adı çəkilən Şamaxı Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindən biridir.

Şamaxı sözünün mənası haqqında ayrı-ayrı vaxtlarda alimlər müxtəlif mülahizələr irəli sürmüşlər. Əslində Şamaxı şəhəri öz adını bu yaşayış sahəsində məskən salan tayfanın adından götürülmüşdür. Arxeoloji qazıntılar zamanı müəyyən edilmişdir ki, bu şəhər çox qədim yaşayış məskənlərindən biri olmuşdur. Qazıntı zamanı maddi mədəniyyət qalıqlarının tapılması bu ehtimalın doğruluğunu sübut edir. Tapılan qədim pul vahidləri, Romada Arşaki dirhəmləri göstərir ki, Şamaxı ticarət mərkəzi olmuşdur. Dünyanın bütün ölkələrindən gələn tacirlər, səyyahlar şəhərdə dünyəvi bir mühit formalaşdırmışdır. İqtisadi əlaqələr şəhərin mədəni həyatına da əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Ərəb qoşunları Azərbaycana işğal edəndən sonra Şamaxı mahal mərkəzi olmuş, müharibələr zamanı dəfələrlə ələ keçmişdir.

IX-X əsrlərdə Azərbaycanda Şirvanşahlar dövləti yaranmış, Şamaxı daha da abadlaşmışdır. Şəhərin ətrafına hasar çəkilmiş, Gülüstən və Buğurt qalaları tikilmişdir. Şirvanşah II Mənuçöhrün dövründə daha da inkişaf edən Şamaxı hücumlar zamanı dağıdılmışdır. Şirvanşahlarla gürcü çarı arasında qohumluq əlaqələri yaranandan sonra şəhər yenidən dirçəlmiş, qüdrətli ticarət mərkəzinə çevrilmişdir.

Eldegiz hökmdarı Qızıl Arslanın

dövründə Şirvanşahların paytaxtı müvəqqəti Bakıya köçürülmüş, hakimiyyət dəyişəndən sonra paytaxt Şamaxı olmuşdur.

I Təhmasibin dövründə Şirvanşahlar dövləti ləğv edilmiş, ancaq yenə də Şamaxı yeni yaradılmış Şirvan bəylərbəyinin mərkəzi olmuşdur. Bu dövrdə Şamaxının ticarət əlaqələri genişlənməmişdir.

Şamaxı zaman-zaman dünyada hökmranlıq etmək istəyənlərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Monqol, Səfəvi, Osmanlı, Rus qoşunları bu şəhəri nəzarətdə saxlamışlar. Bütün bunlar azmış kimi, təbii fəlakət-dəhşətli zəlzələ də bu şəhəri neçə dəfə yerlə yeksan etmişdir.

Lakin bütün bunlara baxmayaraq Şamaxı həmişə zamanın sınağından məhəretlə çıxmış, əldən-ələ keçməsinə, dağıdılmasına, xarabalığa çevrilməsinə baxmayaraq, yenidən dirçəlmişdir.

Şükürlər olsun ki, indi qanlar, qadalar arxada qalmış, Şamaxı müstəqil Azərbaycan Respublikasının gözəl şəhərlərindən birinə çevrilmişdir.

ABŞERON ABIDƏLƏRİ

Abşeron yarımadası yurdumuzun ən qədim yaşayış sahələrindən biri olmuşdur. Arxeoloji qazıntılar zamanı burada çoxlu tarixi abidələr aşkara çıxmışdır. Tunc dövründən başlayaraq müxtəlif dövrlərə aid tarixi abidələr, qaya təsvirləri, kurqanlar, yaşayış yerlərinin qalıqları göstərir ki, Abşeron qədim yaşayış mərkəzi olmuşdur.

Abşeronda tapılan əhəmiyyətli abidələrdən biri eramızdan əvvəl üçüncü minillikdə tikilmiş Umudqaya abidəsidir. Bilgəh, Nardaran ərazisində yerləşən bu abidənin üstündə göy sistemlərinin təsviri elmi baxımdan maraq doğurur.

Tunc dövrünə aid abidələr, təsvirlər Mərdəkan, Şüvelan, Şağan, Türkan, Ramana kəndlərində də aşkar edilmişdir. Qaya üstündə müxtəlif üsullarla işlənmiş bu təsvirlər xalqımızın adət-ənənələrini, tarixini öyrənmək üçün çox əhəmiyyətlidir.

Qazıntılar zamanı üzə çıxan əmək alətləri Tunc və Dəmir dövründən xəbər verir. Həvəngdəstələr, ox ucluqları, qara, boz və qırmızı gil qablar, xəncər, qılınc, nizə, bıçaq, iynə, kəmə, biləzik, üzük, zıncırov və sair bu kimi məişət əşyaları ulu əcdadlarımızın yaşayış tərzini, məişəti haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

Abşeronun müasir yaşayış məntəqələrinin çoxunda X-XVII əsrlərə aid mədəniyyət nümunələri tapılmışdır.

Xalqımızın gələcək həyatında yaxından iştirak etmək üçün onun maddi mədəniyyət abidələrini, tarixini mükəmməl öyrənmək lazımdır.

Rəssam
Afər

DƏRBƏND

Yəqin ki, nağıllarımızda, dastanlarımızda Dərbənd sözünü çox eşitmisiniz: Dəmirqapı Dərbənd, Koroğlu'nun Dərbənd səfəri.

Bəli, Dərbənd bizim ən qədim, ən şöhrətli yurd yerlərimizdən biri olmuşdur. Bu şəhərin nə vaxt salınması haqqında dəqiq məlumat yoxdur. Lakin arxeoloji qazıntılar zamanı burada eramızdan əvvəl VI-VII əsrlərdə insan yaşadığı müəyyənləşdirilmişdir. Təkcə onu demək kifayətdir ki, «Kitabi Dədə Qorqud» dastanında da Dərbəndin adı çəkilir. Alman səyyahı Adam Oleari, türk səyyahı Övliya Çələbi və başqa alimlərin əsərlərində, eləcə də «Dərbəndnamə»də göstərilir ki, Dədə Qorqudun qəbri də Dərbənddədir. Deməli, Dərbənd torpaqları bizim ulu əcdadlarımızın əbədiyyət dünyasıdır.

Elə indinin özündə də bu gözəl şəhərdə xeyli azəri türkü yaşayır. Onlar xalqımızın adət-ənənələrini, dilini, folklorunu seve-seve yaşadırlar. Dərbənd ən qədim mədəniyyət, ticarət mərkəzlərindən biri olmuş, Bağdad, Bəsre və s. bu kimi şəhərlərlə mədəni və iqtisadi əlaqə saxlamışdır. O, Şimali Qafqazı və Şərqi Avropa ölkələrini Orta və Yaxın Şərq ölkələriylə birləşdirən mühüm mərkəz olmuşdur.

Dərbənd əldən-ələ keçmiş, dəfələrlə uçurulmuş, dağıdılmış, yenidən bərpa edilmişdir. Burada farsların, ərəblərin, monqolların, türklərin, rusların görkəmli sərkədələri at oynatmışdır.

1509-cu ildə Şah İsmayıl Dərbəndi tutmuş, İraqda yaşayan bayatların bir hissəsini ora köçürmüşdür. 1578-ci ildə Dərbəndə türklər, 1722-ci ildə isə I Pyotrun başçılığı ilə ruslar daxil olmuşlar. Dərbənd Rusiyaya birləşdirilmiş, sonra Səfəvilərə qaytarılmışdır. Lakin bununla da iş bitməmiş, 1813-cü ildə Gülistan sülh müqaviləsinə əsasən Dərbənd Rusiyaya birləşdirilmişdir.

Dərbənd Azərbaycandan cismən ayrılsa da, mənən həmişə onunla bir olmuşdur.

Burada qorunub saxlanan Koroğlu qalası, Narıncqala, Cümə məscidi, Minarəli məscid, Şah Abbas məscidi, Sultan Bayazid hamamı, Xan məqbərəsi, yeraltı su anbarı, qarovluxana və s. bu kimi abidələr müsəlman dünyasından xəbər verir.

BƏRDƏ

Bərdə Azərbaycanın ən qədim şəhərlərdən biridir. Təsədüfi deyil ki, dahi Nizami Bərdənin gözəlliyini məhəbbətlə tərənnüm etmişdir. Bərdə nə gözəldir, necə gözəldir, Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.

Qədim Bərdənin xərəbəliklərində aparılan qazıntı zamanı çıxan əşyalar, Makedoniyalı İsgəndər, Selevkilər, Arşaklar və Roma imperatoru Avqust dövründən qalan pullar hələ eramızdan əvvəl Bərdənin məşhur ticarət mərkəzi olmasından xəbər verir. Ərəb tarixçisi Beləzuri Bərdənin Sasani hökmdarı birinci Qubadın, İran tarixçisi Həmdullah Qəzvini isə Makedoniyalı İsgəndərin dövründə salındığı qeyd edirlər. Kalankatlinin məlumatına görə isə Bərdə Sasani hökmdarı Firuzun göstərişi ilə salınmışdır. Hətta «Dədə Qorqud» dastanında da bu şəhərin adının çəkilməsi Bərdənin çox qədim şəhər olduğundan xəbər verir. Qubadın dövründə Bərdənin ətrafına divar çəkilmiş, qala tikilmişdir. Bərdə V əsrdən Albaniyanın paytaxtı olmuşdur.

İşğalçılar daim bu şəhərə hücum etmiş, şəhəri çapıb talamış, lakin son nəticədə buradan qovulmuşlar.

Zaman-zaman Bərdəyə hücum çəkən qoşunlar onu talan etmiş, lakin düşmənlər qovulandan sonra bu şəhər dəfələrlə bərpa olunmuşdur.

VIII-IX əsrlərdə Bərdə mühüm ticarət və mədəniyyət mərkəzinə çevrilmişdir. X əsrin 90-cı illərinə qədər Salarilər dövlətinin tərkibində olmuş, 993-cü ildə Şəddadilər sülaləsindən olan Fəzlun Bərdəni Salarilərdən almışdır. Baş bəlalər çəkmiş bu şəhər XI əsrdə Səlcuqilərin, XII əsrin ikinci yarısından Eldənizlərin hakimiyyəti altında olmuşdur. Ayrı-ayrı dövrlərdə monqolların, Teymurun hücumu zamanı Bərdə dağıdılmış, yenidən bərpa olunmuşdur. XIV əsrin əvvəllərində Bərdədə sənət-karlıq, ticarət, mədəniyyət getdikcə inkişaf etməyə başlamışdır.

Nadir şahın dövründə Bərdə yenidən dağıdılmış, xanlıqlar dövründə Qarabağ xanlığına tabe olmuşdur.

Keşməkeşli ömür yolu keçmiş Bərdədə çox mühüm memarlıq abidələri vardır.

QƏBƏLƏ

Doğma Azərbaycanımızın hər daşının altında bir tarix yatır. Ulu babalarımızın yaşadığıları, məskən saldıqları mağaralar yavaş-yavaş kəndlərə, şəhərlərə çevrildi.

Bələ qədim şəhərlərimizdən biri də Qəbələdir. İki min beş yüz il bundan əvvəl bu şəhər Qafqaz Albaniyasının paytaxtı imiş. O, on səkkizinci əsrin ortalarında sənətkarlıq və ticarət mərkəzi kimi tanınmış.

Qəbələnin xarabalıqları Qəbələ rayonundakı Çuxur Qəbələ kəndinin yaxınlığında, Qaraçay və Qocalançayın arasındakı geniş sahədə yerləşir. Bu da təsadüfi deyilmiş. Düşmənlərdən qorunmaq üçün çaylar da köməyə gəlmiş. Bu çaylar şəhər ətrafı hasardan, qala divarlarından sonra düşməni önünə təbii bir çəkdici su səddi imiş. Rəvayətə görə, çaylar elə məharətlə bəndə vurulubmuş ki, su şəhərin dörd yanını mühasirəyə almış. Düşməni qoşunu nə gəder çalışmışsa, bu çaydan keçə bilmirmiş. Nəhayət, imansız bir qarı elin sirrini açır. Düşməni sərkərdəsinə deyir ki, suya saman tökdür. O harda burulsa, bəndin sirri, suyun axıb getdiyi yer ordadır. Beləliklə, düşməni bəndi açmağa müvəffəq olmuşdur. Su axıb gedəndən sonra şəhərə hücum etmiş, onu xarabalığa döndərmişdir.

İndi bu möhtəşəm şəhərdən bizə onun xarabalıqları və oradan qazıntı zamanı tapılmış qiymətli əşyalar yadigar qalmışdır.

Arxeoloji qazıntı zamanı qala divarları, şəhərin küçələri, məişət əşyaları, silahlar və s. üzə çıxmışdır. Başqa ölkələrdə kəsilmiş pullarla yanaşı, Qəbələnin özündə kəsilmiş pulların tapılması şəhərin qədim mədəniyyətindən xəbər verir. Əziz balalar, Qəbələyə gətməyi unutmayın. Qədim şəhərin qalıqlarına adi xarabalıq kimi baxmayın. Bu xarabalıqda düşməni qarşı amansız mübarizə aparan, vətənin hər qarış torpağı uğrunda vuruşan ulu babalarımızın məqəddəs ruhu yaşayır.

Qəbələ hələ tam tədqiq olunmayıb. Kim bilir, bəlkə də gələcəkdə sizin aranızdan çıxan arxeoloqlar bu qədim şəhər haqqında yeni-yeni məlumatlar, tarixi həqiqətlər əldə edə biləcək? Bizim tariximiz də gələcəyimiz kimi, sizin yolunuzu gözləyir.

Həç vaxt yaddan çıxarmayın ki, bugünün, gələcəyin yolu keçmişdən başlayır. Ona görə xalqımızın tarixini yaxşı-yaxşı öyrənin. Bizim tariximizdə ibarətimiz hadisələr istənilən qəddərdir.

ÇARDAQLI

Əziz balalar, yəqin ki, Çardaqlı sözünü eşitmişiniz ... «Koroğlu» dastanından bilirsiniz ki, Çardaqlı - Çənlibel əfsanəvi xalq qəhrəmanının yurd yeri, alınmaz qalası olub.

Çardaqlı Beyləqan rayonunun Aşağı Çəmənli kəndindən 1,5 km qərbdə qədim yaşayış yeri olmuşdur. Araz çayının keçmiş yatağının sol sahilində yeddi təpədən ibarət Çardaqlı abidələri vardır. Bu abidələrdən dördü Tunc dövrünə, üçü isə orta əsrlərə aiddir.

İlk Tunc dövrü təpələrindən tapılan arxeoloji materiallar müxtəlif saxsı qablardan ibarətdir. Əksəriyyəti qara və boz cilalı cam, küpə, bardaq və s. bu kimi məişət əşyaları buradakı yaşayış yerinin qədimliyindən xəbər verir.

Tapıntıların bir qismi əmək alətlərindən ibarətdir. Bunlar göstərir ki, Çardaqlının qədim sakinləri əkinçilik və maldarlıqla məşğul olmuşlar.

Azərbaycanda Çardaqlı adlı daha iki kənd var. Bunlardan biri Qubadlı rayonunun mərkəzindən 10 km qərbdə dağ ətəyində yerləşir. Bu kəndin Hecətge deyilən hissəsində qazıntı zamanı üzə çıxan qəbirlər, küplər, qədim təsərrüfat əşyaları, qab-qacaqlar bu yaşayış məskəninə də qədimliyindən xəbər verir.

Çardaqlının yaxınlığında qədim Alban kilsəsinin qalıqları olmuşdur. Kəndin aşağı başında pirin, imamzadənin, yuxarı başında isə daşların üstündə at və insan ayaqlarının izləri olan Hecətgenin olması bu yurd yerinin müqəddəsliyini şərtləndirən amillərdəndir.

Şəmkir rayonunun mərkəzindən 25 km cənubi - qərbdə yerləşən kəndin adı da Çardaqlıdır. Burada da Tunc və Dəmir dövrünün abidələri qalmaqdadır.

Çardaqlı adı təsadüfi, göydəndüşmə deyildir. İstər-istəməz adam bu qənaətə gəlir ki, Azərbaycanın üç bölgəsindəki Çardaqlı kəndlərinin kökü, mənbəyi eynidir. Hər üç yaşayış məntəqəsinin rayon mərkəzindən qərbdə, özü də dağ ətəyində, yamacda olması da maraqlı faktlardır.

Rəssam
Aytən

ŞABRAN

Qədim Şabran şəhərinin sorağını alan arxeoloqlar Dəvəçi rayonunun Şahnəzərli kəndinin yaxınlığına gəldilər. Onlar yazılı mənbələrdən öyrənmişdilər ki, beşinci əsrdə bu ərazidə gözəl bir şəhər salınıbmış. Yeraltı qazıntılar tarixi kitablarda yazılan fikirləri təsdiq etdi. Çiy və bişmiş kərpicdən, eləcə də təbii daşlardan hörülmüş binalar üzə çıxdı. Məlum oldu ki, on dörd kilometr aralı olan bulaqdan bu şəhərə su kanalı da çəkilibmiş. Yerin altından tapılmış müxtəlif çeşidli saxsı qablar, metal və şüşə məmulatlar, qızıl, gümüş və misdən hazırlanmış ayrı-ayrı bəzək şeyləri şəhərin qədim mədəniyyətindən xəbər verir. Məlum olur ki, Şabranın qədim sakinləri dulusçuluq və zərgerliyin mahir ustaları imişlər.

Şabran 1979-cu ildən arxeoloqlarımızın diqqət mərkəzindədir. Onlar xalqımızın tarixindən xəbər verən ən adi saxsı parçasından tutmuş 9-11 otaqlı binalara kimi hər şeyi diqqətlə tədqiq edirlər.

Şabran nəinki öz alimlərimizin, habelə xaricilərin də diqqət mərkəzindədir. Məşhur Norveç səyyahı və alimi Tur Heyerdal 1082-ci ildə Şabranda olmuş, qədim şəhəri heyranlıqla seyr etmişdir. Qazıntı zamanı tapılan müxtəlif əşyalar alimin çox xoşuna gəlmişdir.

Daxili və xarici ticarətin inkişafı Şabranın bir şəhər kimi daha da çiçəklənməsinə sərait yaratmışdır. Karvan yolunun üstündə olan bu şəhər orta əsrlərin ən iri ticarət mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Şabranda dulusçuluq, şüşə istehsalı, zərgerlik, ipəkçilik geniş yayılmışdır.

Şəhərin ərazisi 60-70 hektara yaxındır. O, Şabrançayın sol və sağ sahillərində yerləşir.

Şabran xarici işğalçılar tərəfində dəfələrlə dağıdılmış, xarabazara çevrilmişdir. İndi yer üzündə Şabran adlı şəhər yoxdur. Lakin onun xərəbələri də hər bir azərbaycanlı üçün əzizdir. Bu qədim şəhərin qalıqlarına baxdıqca məysus olmur, əksinə ürəyimizdə qurmaq, yaratmaq, bizdən sonra gələn nəsillərə yadigar qoymaq arzusu baş qaldırır.

Rəssam
Leyla

ŞORTƏPƏ

Bərdə rayonunun Şatırlı kəndinin yaxınlığında adamlar qazıntı işləri ilə məşğul olurdular. Birdən onlar gözlərinə inanmadılar. Yerin altından qiymətli bəzək və zinət əşyaları çıxanda hamı təəccübləndi. Torpaqların altında qalmış bir şəhərin yeraltı qapıları adamların üzünə açıldı.

Alimlər arxeoloji qazıntı işlərinə başladılar. Onlar dulus kürəsi, boyalı və şirəli saxsı qablar, müxtəlif əmək alətləri, kirkirə, tunc ox ucluqları və sairə tapdılar. Yer altındakı küp qəbirələr daha çox maraq doğurdu. Çünki bu qəbirələrdən çıxan tunc, gümüş bilərziklər, şüşədən və metaldan düzəldilmiş muncuqlar, üzükler, sırğalar və s. bu kimi bəzək və zinət əşyaları Şortəpə sakinlərinin mədəniyyəti, məişəti haqqında fikir yürütməyə geniş imkan verdi. Alimlər müəyyənləşdirdilər ki, Şortəpə qədim yaşayış məskənlərindən biridir. Onun sahəsi təqribən dörd hektara yaxın olmuşdur. Arxeoloji tapıntılar nəticəsində alimlər bu qənaətə gəldilər ki, Şortəpədə tunc dövründə orta əsrlərədək insanlar yaşamışlar. Qəbirələrdən Roma imperatorları Antoni və Avqustun adı olan gümüş dinarlar tapılmışdır. Bu, Şortəpənin qədim ticarət əlaqələri haqqında ətraflı fikir yürütməyə imkan verir. Qəlib vasitəsilə alınmış qadın surəti isə maraqlı incəsənət əsəri kimi diqqəti cəlb edir.

Alimlərdən bir qismi bu fikirdədir ki, Şortəpə qədim Bərdə şəhərinin qalıqlarıdır. Uşaqlar, Azərbaycanımızın başqa bir güşəsində-Naxçıvan tərəfdə də Şortəpə adlı qədim yaşayış məskəni aşkar edilmişdir. Bu şəhərin xarabalıqları Şərur rayonunun İbadulla kəndinin yaxınlığındadır. Burada tapılmış əmək alətləri, müxtəlif əşyalar şəhər sakinlərinin qədim mədəniyyətindən xəbər verir. Alimlərin fikrinə, Şortəpə qədim əkinçi tayfalarından birinin məskənidir.

ASTABAD

Uşaqlar yəqin ki, Azərbaycanda bu adda bir şəhərin olduğunu eşitməmişiniz. Çünki bu şəhər artıq yer üzündə yoxdur. Onun xərabeləri Araz su qovşağı tikiləndə suyun altında qalıb.

Ulu yurd yerlərimizi unutmağa bizim haqqımız yoxdur. Astabad artıq yer üzündə olmasa da, onun adı tarixin səhifələrində yaşamalındır.

Astabad Naxçıvan şəhərindən 12 kilometr cənubi şərqdə salınan orta əsr şəhərlərindən biri olmuşdur. Bu şəhərə el arasında Qızılvang da deyilmişdir. Arxeoloji qazıntılar zamanı tapılan boyalı qablar, silahlar, üstündə insan təsviri olan daşlar göstərir ki, bu şəhərin tarixi çox qədimdir. Alimlər bu silahları, məişət əşyalarını Tunc dövrünə aid edirlər.

1895-ci ildə qazıntı zamanı Astabadda gildən hazırlanmış kişi heykəliyinin tapılması da əhəmiyyətli hadisədir. Bu göstərir ki, Astabadda istedadlı sənətkarlar yaşamışlar.

Astabad şəhəri hürüfliyin mərkəzi şəhərlərindən biri olmuşdur. Görkəmli Azərbaycan müfəkkiri, Nəsiminin müəllimi və ustadı Fəzlullah Nəimi bu şəhərdə yaşayıb yaratmışdır. Onun təxəllüslərindən birinin Astabadi olması da maraqlı faktdır.

Rəssam
Kübra

AĞBİL TÜRBƏLƏRİ

Rəssam
Mətanət

Azərbaycanın səfali guşələrindən biri olan Quba rayonunun ərazisində də çox qiymətli tarixi abidələr vardır. Bu abidələr xalqımızın zəngin mədəniyyətinin göstəricisi kimi maraq doğurur. Onlara nəzər salanda ulu babalarımızın, nənələrimizin yaşayış tərzı haqqında təsəvvürümüz daha da genişlənir.

Qədim tarixi abidələrimizdən biri də Quba rayonunun Ağbil kəndindədir. Burada on altıncı əsrə aid olan üç türbə olmuşdur. Türbələrən biri uçub dağılsa da, onlardan ikisi indiyə qədər qalmaqdadır.

Türbələr xalqımızın qədim tikinti mədəniyyətindən xəbər verir. Ağbil türbələrinin birinin tikintisində həm daşdan, həm də bişmiş kərpicdən istifadə olunmuşdur. Bu abidənin xaricdən səkkiz, daxildən isə dördbucaqlı olması da maraqlı faktdır. Türbənin üstündə onun 1537-ci ildə Şirvanşah Xəlilullahın dövründə tikilməsi həkk olunub. Abidənin müəllifi isə Şeyx Məzyəndir. Sadə quruluşlu ikinci türbə isə dördbucaqlı formasındadır.

Dağılmış üçüncü türbənin divarından qopmuş kitabədən görünür ki, bu abidə 1533-cü ildə tikilmişdir. Elmi mənbələrdən məlum olur ki, bu ərazidə 1446-cı ildə başqa bir türbə də ucaldılmışdır. Onun memarı isə Təcəddin adlı bir şəxs olmuşdur.

İbtidai sinif şagirdləri
və məktəbəqədər
azyaşlı uşaqlar üçün
aylıq jurnal

1958- ci ildən çıxır

Təsisçi:
Azərbaycan Gənclər İttifaqı

Baş redaktor
Rəfiq Yusifovlu

Redaksiya heyəti:

Yusif Hüseynov
Ağacan Əhmədov
Ənvər Qarayev
Zahid Xəlil
İlyas Tapdıq
Məhərrəm Qasımlı
Qəşəm İsabəyli

Məsul katib
İlqar Mehdiyev

Bədii redaktor
Arif Hüseynov

Dizayner-rəssam
Kübra Salamova

Redaksiyanın ünvanı:
Bakı- AZ 1146,
Mətbuat prospekti,
529- cu məhəllə,
Telefon 439 08 53
E-mail: goyarchin@box.az

Çapa imzalanıb: 02.07.09
Sifariş
Tiraj : 1000
Kağız formatı: 60\90\1\8
Çap vərəqi: 2,5
Hesab-nəşr vərəqi: 3,93
Ofset üsulu ilə çap olunub.

«IDEAL-PRINT» mətbəəsi
Tel.: (040) 218-17-87
(012) 342-67-67

Lisenziya № 022328

Kitabın içindəkilər

Qobustan..... 4-5

Azıx mağarası..... 6

Gəmiqaya..... 7

Beyləqan..... 8

Naxçıvan..... 9

Şamaxı..... 10

Abşeron abidələri..... 11

Dərbənd..... 12

Bərdə..... 13

Qəbələ..... 14

Çardaqlı..... 15

Şabran..... 16

Şortəpə..... 17

Astabad..... 18

Ağbil türbələri..... 19